

Панові Жанові-Франсуа Бляде з Ажану,
„побожному етнографові“, який зібрав на-
родні перекази Гасконії.

Ось що в один чудовий літній вечір оповів мені паламар церкви святої Евлалії в Невіль-д'Омон, вихильючи в винарні „Білого коня“ пляшку старого вина за покійника, якого він уранці з належними почестями поховав, накривши парчею, засіяною срібляніми блискітками.

— Мій батько, сьогодні вже покійний, — почав паламар, — за життя був гробокопом. Людина він був приємна — імовірно завдяки своєму ремеслу: відомо, що люди, які працюють на цвинтарях, відзначаються веселістю вдачі. Смерть їх не лякає, вони ніколи про неї не думають. Я сам, пане, йду вночі по цвинтарі так само спокійно, як до винарні „Білого коня“. А якщо мені доводиться зустріти мерця, то мене це ні трохи не хвилює; я так думаю: він іде за своїми справами, а я за своїми. Звички й нахили небіжчиків мені відомі. Я знаю про них таке, чого не знають і самі священики. І коли б я розповів вам усе, що бачив, ви здивувалися б. Але ж не про все, що знаєш, можна говорити. Батько мій любив пригадувати різні історії, але не виявляв і двадцятої частини того, що знав. Зате він частенько повторяв випадок із Катериною Фонтен і те саме й за моєї пам'яті переповідав десятки разів.

Катерина Фонтен була стара дівиця. Батько мій бачив її, коли був іще хлопцем. Я певний, що в нашій околиці дехто із старців про неї чув. Катерина Фонтен була з бідної родини, але її знали всі, і слава про неї йшла добра. Жила Катерина на розі вулиці Черниць, у малій вежі, яку ви можете бачити й тепер: прилягає онта вежа до старої, наполовину розваленної гостинниці, вікна якої виходять до саду сестер Урсулінок. На стінах тієї вежі можна розпізнати напів стерті образи й написи. Покійний парох церкви святої Евлалії, о. Левасер, упевняв, начебто там написано по-латині: **Любов сильніша від смерті.** „Очевидно, — додавав він, — мова йде про божественне кохання“.

Катерина Фонтен жила сама в своїй кімнаті. Вона була мереживниця: плела мережива й торгувала ними. Ви знаєте, що наші пережива колись мали славу. Ні родини, ні подруг у Катерини не було. Казали, ніби то вона, маючи вісімнадцять років, полюбила молодого парубка д'Омон-Клері і була з ним тайкома заручена. Але добродесні люди не хотіли тому вірити і твердили, що все те — казка, яку люди вигадали, бо Катерина Фонтен була схожа радше на паню, ніж на робітницю, бо лице її, облямоване сивим волоссям, іще зберігало сліди рідкої вродливості, бо мала сумний вигляд і завжди носила обручку, на якій золотар накреслив дві руки, злучені в міцнім стиску, — за старих часів такими обручками обмінювалися при заручинах. Тепер ви довідаєтесь, як річ малася.

Катерина Фонтен провадила побожний спосіб життя. Вона часто ходила до церкви; кожного ранку, о шостій годині, без огляду на погоду, ходила на Службу Божу до церкви святої Евлалії.

Одного разу, грудневої ночі, коли вона спала в своїй кімнатці, її збудило бовкання дзвонів; не сумніваючися, що дзвонять на ранішню Службу Божу, побожна дівиця одягнулася і вийшла на вулицю.

Ніч була така темна, що неможливо було розпізнати навіть сусідніх будинків; на чорній бані неба не миготіла ні одна зірка. Могильна тиша панувала серед тієї темряви, не чути було навіть собачої гавкотні і людина почувалася відпруженою від усього живого.

Але нашій Катерині Фонтен був відомий кожний камінь, на який вона ставила ногу, — вона могла дійти до церкви з закритими очима. І без труду вона досягла перехрестя вулиці Черниць та Церковної вулиці, де височиться дерев'яний будинок, увінчаний деревом Єсея, вирізаним на грубій бальку.

Зрівнявшись з церквою, Катерина побачила, що двері відчинені та з середини летєся яскраве світло воскових свічок.

Минувши притвор, вона опинилася в тісній юрбі, яка заповнювала церкву; але вона нікого не пізнавала; із здивуванням помітила вона, що всі ті люди були одягнені в бархат і парчу, капелюхи їх оздоблені були пір'ям, з боків їх, за старосвітською модою, звисали шпаги. Тут було чимало вельможних панів, які тримали в руках високі палиці з золотими головками, і пишних дам у мережаних очіпках, прийнятих гребенем у виді діядеми. Кавалери братства святого Людовіка провадили під руку тих дам, які віялами закривали свої накрашені лиця, так що можна було відрізнити тільки напудрований висок або мушку в кутку ока. Всі садовилися в свої крісла без найменшого галасу, а поки вони йшли, не чути було ні стукоту кроків по плитках, ані шелесту одежі. Бічні місця заповнювало багато молодих цеховиків у брунатних куртках, каніфасових панталонах і синіх панчохах; вони обіймали за талію молодих дівчат — дуже гарненьких, рум'яних, із скромно спущеними віями. Біля кропильниць селянки в червоних спідницях і зашнурованих корсетах сиділи просто на долівці у спокійній поставі хатніх тварин, а молоді селяни, що стояли позаду них, витріщали очі на оточення та крутили в руках капелюхами. І на всіх отих задуманих обличчях, здавалося, вражав один і той самий вираз — лагідний і сумний.

Ставши навколішки на своїм звичайнім місці, Катерина Фонтен побачила, що священик у супроводі двох служителів прямує до вітаря. Але вона не впізнала ні священика, ні причетників.

Служба Божа почалася. Це була Служба німа: не чути було ні слів, які злітали з губ, ані дзеленькання дзвіночка, який беззвучно колихався.

Катерина Фонтен почувала, що на неї з увагою дивиться її таємничий сусід; зиркнувши на нього скоса, вона пізнала молодого парубка д'Омон-Клері, який колись кохав її та помер сорок п'ять років тому. Вона здогадалася, що це він, по маленькій близні над лівим ухом, а головним чином, по тині, яку його довгі чорні вії відбивали на щоки. Вона пізнала червону, обшиту золотими гальонами мисливську куртку, яку він мав на собі в той день, коли, зустрівши її в лісі Сен-Леонар, попросив напитися та зірвав з її губ поцілунок. Він задержав усю свіжість молодости і здоровий та бадьорий вигляд. Його усмішка так само відкривала гострі, мов у вовченяти, зуби.

Катерина пошепки сказала йому:

— Монсеньоре, ви були моїм милим дружком, вам колись віддала я найдорожче, що є у дівчини. Нехай спочине на вас благодать Господня! Чи вселить колинебудь Створитель у мое серце жаль за гріх, який я вчинила з вами? По правді сказати, не зважаючи на сиве волосся і близькість смерті, я все таки не каюся за те, що кохала вас. Але, мій покійний друже, прекрасний мій пане і владарю, скажіть мені, хто ті старомодно зодягнені люди, що стоять під час цієї мовчазної Служби Божої?

Кавалер де Омон-Клері відповів їй голосом тихішим, як подих, і при тому чистішим, ніж подзвін криштallo:

— Катерино, ці чоловіки й жінки — це душі з чистилища: вони образили Бога, попавши, як ми, у гріх тілесного кохання, але вони не відкинуті Богом, бо їхній гріх, так само як і наш, був заповіданий не в лихому намірі.

Розлучені з тими, яких вони кохали на землі, ці душі спокутують свої прогрішення в очищальному полум'ї; вони боляче переносять розлуку, — важчого страждання для них неможливо придумати. Вони такі нещасливі, що один із янголів перейнявся милосердям до їх любовної муки. З ласки Господа, він раз у рік збирає вночі закоханих у їхній парохіяльній церкві, де їм дозволено бути присутніми на Службі Божій духів, тримаючись за руки. Я сказав тобі щиру правду. Якщо ж мені дано побачити тебе тут до твого упокоїння, Катерино, то без волі Божої це статися не могло.

Катерина Фонтен відповіла йому так:

— О мій покійний владарю! Я з охотою погодилася б умерти, щоб знову стати такою ж гарною, як у той день, коли дала вам напитися в лісі.

За той час, коли вони потихеньки собі розмовляли, старий і німечний канонік збирав милостиню, просягаючи до тих, що молилися, великий мідяний таріль, на який оті по черзі клали стародавні монети, які давно вже втратили вартість: екю вартости шести ліврів, фльорини, дукати, дукатони, жакобуси, ноблі з образом рожі — і гроші безгучно падали на таріль. Коли канонік підніс його до кавалера, той поклав люідора, який дзенькнув не гучніше, ніж інші золоті та срібні монети.

Після цього старий канонік зупинився перед Катериною Фонтен; пошукавши в гаманці та кишенях, вона не знайшла там навіть мідяка. Тоді вона зняла з руки обручку, яку подарував їй кавалер перед смертю, і поклала на мідяний таріль. Золота обручка, впавши, дзенькнула, наче язик дзвона.

Почувши той брязк, кавалер, канонік, священник, служки, дами, їхні попутники — всі, хто був у церкві, — щезли, свічки погасли, і Катерина Фонтен, обкутана темнотою, залишилася в повній самотині.

**
*

Закінчивши своє оповідання, паламар вихилив добрий ковток вина, на хвилину задумався, а потім забалакав знову:

— Я розповів вам цю історію так, як завжди розповідав її мій батько. І, здається мені, що це не казка, а правда, — вона не розбігається з моїми власними спостереженнями над звичаями й натурою покійників. Я ще в дитинстві чимало перебачив мерців і знаю, що вони мають звичку повертатися до тих, кого кохали колинебудь.

Ось чому померлі скупарі тиняються нічною добою побіч схованих ними за життя скарбів. Вони невсипуще стережутьтє свого золота. Але турботи, яких вони собі тим здобувають, не тільки не приносять їм користи, а, навпаки, приносять нещастя: люди роблять розкопи в місцях, часто відвідуваних примарою, і відкривають закопані в землі гроші.

Справді так само й покійні чоловіки показуються ночами мучити своїх жінок, які вдруге вийшли заміж. Я міг би назвати декількох чоловіків, які після смерті краще пильнували своїх жінок, аніж за життя.

Такі люди гідні догани — небіжчики не мають права бути заздрісниками. Але я вам прямо передаю те, що сам бачив. Ось чому треба бути на поготівлі та матися на обережності, коли женишся з удовою.

А історію, яку я вам розповів, потверджує ще одна обставина.

На другий день після тієї незвичайної ночі знайшли Катерину Фонтен мертвою в її кімнаті. А паламар церкви святої Евлалії знайшов на мідянім тарелі для збірки пожертв золоту обручку з двома сплетеними в міцному стиску руками.

Та й не така я людина, щоб вигадувати історії для забави.

Чи не дозволитися б нам іще плящинки вина? .

Переклав з французької Іван Радиславич